

Гојко КАСТРАТОВИЋ*

НАЦИОНАЛНА КИНОТЕКА КАО АРХИВСКИ ИЗВОР

Сви филмови документарни, анимирани и играни представљају израз културног идентитета једног народа и због своје умјетничке, културне, научне, образовне и историјске вриједности, интегрални су дио културног наслеђа сваког народа.

Дакле, укупни значај филма чини га важним сегментом културне баштине сваког народа и сваке савремене државе. Због таквог значаја филма, чување филмске грађе регулисано је међународним конвенцијама и националним законодавством. Наравно, у складу са препоруком УНЕСКО-а из 1980. године и *Конвенције о заштити аудио-визуелног наслеђа* из 2000. године, утврђена је заштита филмске грађе.

Идеја о оснивању кинотека, односно филмских архива, потиче још од 1898. године, али прва кинотека и први архиви основани су у Берлину тек 1934. године, у Њујорку 1935. године, а у Паризу 1936. године.

Од самог оснивања ових институција, разлика у називу није била случајна. Филмски архиви примарно су се бавили скупљањем филмова и филмске грађе, а кинотеке су се бавиле приказивањем, едукацијом и историјско-теоријском анализом филмова.

Послије дугогодишњих сукоба, ове двије концепције у Међународној федерацији филмских архива (ФИАФ) обједињене су јер и једна и друга концепција се међусобно допуњавају. У принципу, данас је основни задатак сваке кинотеке: прикупљање, чување, приказивање и популаризација националне продукције; ширење филмске културе и општег образовања. Зато кинотеке не могу бити комерцијалне установе и забрањена им је свака лукративна дјелатност.

* Гојко Кастратовић, Црногорска кинотека, Подгорица

Прва кинотека код нас основана је у Београду 1949. године, рјешењем Комитета за кинематографију Владе ФНРЈ, непосредно по уништењу великог фонда филмова на нитратној, односно на запаљивој траци, скупљених до рата и у току рата, а смјештених у пећинама Ташмајдана.

Југословенска кинотека је данас једна од најугледнијих установа ове врсте у свијету. Посједује око 50.000 копија дугометражних и краткометражних филмова, или 3.000.000 метара играних филмова и филмских докумената, од најранијих времена до данас. Кад је Југословенска кинотека основана, законским прописима сви продуценти и дистрибутери из СФР Југославије обавезани су били да од сваког произведеног или увезеног филма доставе по једну копију Југословенској кинотеци на чување. Тако се створио тај обиман фонд.

Током седамдесетих година минулог вијека све републике бивше Југославије, основале су своје кинотеке, осим Црне Горе. Црногорска кинотека основана је тек 2000. године. То је разлог зашто црногорски филм није систематски праћен и проучаван.

О црногорским филмовима је писано за потребе разних лексикона; појединих пригодних едиција или у оквиру историјских прегледа Југословенске кинематографије. Морам вас подсјетити да само девет мјесеци после првог јавног приказивања филма 1896. године, на свадби италијанског принца Виторија Емануела Савојског и црногорске принцезе Јелене Петровић Његош у Риму, снимљен је књаз Никола Петровић са пратњом. Овај филмски запис приказан је исте и наредне године готово у читавој Европи. Ми копију ове журналске сторије до данас немамо, иако се она чува у *Instituto Luce* у Риму.

Од овог првог филмског записа, па до организовања црногорске кинематографије снимљене су многе журналске сторије, документарни и играни филмови о Црној Гори и личностима из Црне Горе. Ти филмови представљају не само занимљивост, већ веома значајну документарну грађу о Црној Гори у прошлом вијеку. Ови убједљиви документи наше пролазне стварности имају непролазну вриједност. Колико је краљ Никола придавао значаја снимању првих филмских записа најбоље говори чињеница да је приликом боравка у Бечу 1912. године одликовао бечког сниматеља Александра Сашу Коловрата, који је снимао јубиларне свечаности на Цетињу. То је први синеаста који је добио једно високо црногорско државно одликовање.

За ову прилику навешћу само неке, на филмској траци забиљежене, значајне историјске догађаје, које посједује Црногорска кинотека: „Проглашење Црне Горе за краљевину и крунисање књаза Николе за краља”, „Посјета краља Николе Бечу и Петрограду”, „Балкански рат” са познатим сторијама: „Испаљивање топовске гранате са Дечића”, „Полазак краља Николе на бојиште и заузеће Скадра”.

У току Другог свјетског рата страни сниматељи снимили су драгоцене филмске записе, као што су: ЦАСНО у Колашину; поједине акције њемачких и италијанских јединица; формирање бригаде Гарибалди; заробљавање четника у Колашину; паљење катуна у Пиви; заједничке акције четника и Њемаца у петој офанзиви и други кадрови. Поред овога што посједује, Црногорска кинотека има још филмских записа који су снимљени, а налазе се у бројним кинотекама по свијету.

Примарни задатак наше културне политике треба да буде инсистирање на интезивном истраживању и прикупљању филмске грађе, филмских журнала, документарних и играних филмова. Ти филмови убједљиво употпуњују слику прошлости, без романтичних залета наше фантазије. Они су за нас од непроцјењиве вриједности. Уз филмске журнале и документарне филмове у свијету постоји велики број снимљених играних филмова на теме из Црне Горе. Навешћемо само неке.

У Америци 1915. године снимљена су у Холивуду два играна филма са темом из Црне Горе. Сесил де Мил на почетку своје филмске каријере режирао је за компанију Џеси Ласкија игране филмове „Неустрашива” и „Заробљеник”. За играни филм „Неустрашива” сценарио је написао сам Сесил де Мил, по истоименој новели Елеонар Ингра, а за други филм „Заробљеник” сценарио су написали Сесил де Мил и Џени Мекверсон. Оба филма су веома допадљива и добро примљена код публике. Филм „Неустрашива” је у цјелости сачуван.

Још један филм из црногорског живота „Воскресење не бива без смрти” снимљен је 1922. године у производњи „Сангро филма” из Рима, по сценарију Владимира Ћ. Поповића, министра правде црногорске владе у егзилу. Режију филма потписује италијански редитељ Едуардо Бенчивега.

Владимир Ћ. Поповић уистину је први црногорски филмски сценариста јер је написао први сценарио једног играног филма који је реализован. Филм је приказан у Риму 14. априла 1922. године у биоскопу *Il grande cinema Volturno*. Дужина филма била је 2.050 метара. Сценарио

овог првог црногорског сценаристе је сачуван. Од неке позитив-копије, пронађено је 138 метара, па је редитељ и професор Дејан Косановић извршио реконструкцију филма 1997. године, уз помоћ наведеног материјала и 47 фотографија, који траје 30 минута. На основу те реконструкције не можемо стећи прави утисак о филму јер је његово трајање било 74 минута.

У Холивуду је 1925. године снимљен и играни фолм „Весела удовица” по оперети Франца Лехара. Филм је режирао амерички филмски режисер, сценарист и глумац Енрих фон Stroхaјм из Беча. У филму се исмијавају принчеви Мирко и Данило. Послије приказивање филма у Француској, принц Данило поднио је тужбу суду против продуцента за увреду. Суд је пресудио у принчеву корист. Лехарова оперета је још два пут екранизована 1934. и 1937. Филмове су реализовали Ернест Љубич и Мајкл Куртиз, чије је право име Михаљ Кертес.

У продукцији Дејви филма из Берлина 1928. године снимљен је у Црној Гори њемачки играни филм „Закон црних брда”. Филм је режирао Роман Менгон, а помоћник режисера и писац драмског сижеа био је Мирко М. Драговић. Он је први од Црногораца који је имао стручно филмско образовање. Стекао је звање филмског режисера. Ово је први страни играни филм који је у цјелини снимљен у Црној Гори и на тему из Црне Горе. За то је несумњиво заслужан Мирко М. Драговић. Садржај филма је фолклорна мелодрама о крвној освети.

Према писању београдског листа „Време”, 1932. године снимљен је још један играни филм у Црној Гори „Фантом Дурмитора”. Овај филм, код нас је, у штампи превођен под насловом „Пјесма црних брда”. Филм је режирао Курт Брајнерс. Екстеријери у филму снимљени су углавном у Пиви и на Дурмитору, а интеријери у атељеу у Берлину. Садржај филма почиње потрагом за рудом на црногорским планинама. Послије разних тешкоћа око пронађене руде и отварања рудника, неспоразум је ипак превазиђен и рудник почиње да ради. Превазиђене су и вјерске и националне разлике. Црногорка Јела срећно се удаје за младог њемачког инжењера.

За ове игране филмове неки кажу да су „сачувани естетски идеали свога времена”. Мени се чини да су ти филмови, прије свега, она вјечита фасцинираност, извањаца нашим фолклорним, природним и етничким миљеом. Не треба ни та субјективна виђења да игноришемо, тим прије што су она литерарно фиксирана прошлост мноштва утисака о нама.

Данас фонд филмова Црногорске кинотеке чине: играни, документарни, документарно-пропагандни и анимирани филмови црногорске продукције Ловћен филма, Филмског студија Титоград, Радио-телевизије Црне Горе, Зета филма и других црногорских продуцената који се филмском производњом баве посљедњих година. Укупан број наслова кратких играних и дугометражно-играних филмова, црногорске продукције износи 591, односно 132.615 м филмске траке.

Посебан значај има фонд филмских журнала, односно филмских хроника црногорске продукције 1948–1950. године и фонд журналских сторија филмских новости из Београда, 1945–1987. године. У њима су филмски забиљежени скоро сви важни догађаји у Црној Гори из привреде, културе, образовања и спорта. Међу журналским сторијама је, на примјер, сторија о оснивању Црногорске академије наука и умјетности и посјета председника СФР Југославије академији. Филмски журнаи, односно хронике су и поред наглашене политичке интонације примјерене времену, неријетко изузетно добре, а посебно као мале наративне форме, такозваног филма чињеница. Укупни број ових журналских сторија износи 416.

У току је формирање фонда филмова црногорских аутора који су стварали и радили у другим републикама бивше Југославије и остварили изузетна филмска дјела. То су играни и документарни филмови, великана црногорског филма: Душана Вукотића, Вељка Булајића, Здравка Велимировића, Крста Папића, Крста Шканате, Живка Николића, Влатка Гилића, Предрага Драгана Голубовића.

Значај кинотеке за културу једног народа препознале су на вријеме многе земље у свијету.

Јасно је да културна заосталост није мање опасна од материјалне. То треба имати на уму, нарочито кад су у питању установе које чине културни идентитет једног народа. Оне морају бити интерес не само политике, него интерес цијелог друштва.